

Інтерактивні методи формування культури міжособистісної взаємодії в майбутніх учителів початкової школи в позааудиторній роботі

У статті проаналізовано актуальну проблему професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи – використання інтерактивних методів у процесі формування їх культури міжособистісної взаємодії в позааудиторній роботі. *Мета статті* полягає в обґрунтуванні інтерактивних методів ефективного формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи в позааудиторній роботі. Відзначено, що інтерактивний метод виступає складовою частиною інтерактивної технології. У процесі формування культури міжособистісної взаємодії студентів дієвими виявилися такі інтерактивні методи: дискусії, прес-конференції, метод аналізу конкретних педагогічних ситуацій, метод «Я сам», кейс-метод, тренінг, метод «золотої середини», «змінювальної тактики», метод «Прес».

Ключові слова: інтерактивні методи, кейс-метод, культура міжособистісної взаємодії, позааудиторна робота, тренінг, формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний вчитель початкової школи має вміти логічно, чітко й адекватно висловлювати думку; правильно формулювати запитання та відповіді на них; володіти апаратом аргументування; займати активну позицію під час педагогічних рад, засідань методичних об'єднань, круглих столів; виступати з пропозиціями; знаходити адекватні прийоми професійного спілкування з молодшими школярами, учителями, адміністрацією; здійснювати виступи перед аудиторією, робити презентації, володіти мовленнєвим етикетом тощо. Тому організація міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи має бути спрямована на формування здатності особистості ефективно взаємодіяти з іншими людьми в системі міжособистісних відносин; на пошуки ефективних методів співпраці і індивідуально, і в групі. Саме на розв'язання означених завдань має бути спрямована не лише аудиторна, а й позааудиторна робота.

Позааудиторна робота в сучасних вищих навчальних закладах виступає цілісною платформою формування відповідальності особистості, оволодіння нею засобами самоактуалізації, самовиховання, самоосвіти. Тому особистісне та професійне становлення майбутнього вчителя початкової школи неможливе без включення його в систему позааудиторної роботи, у якій відпрацьовують різноманітні стратегії поведінки. Позааудиторна робота студентів – процес, у якому домінує елемент самореалізації. Вона дає змогу майбутнім фахівцям гармонізувати внутрішні та зовнішні фактори формування їх професійної культури, створює додаткові умови для реалізації внутрішнього потенціалу, задоволення тих потреб, які в процесі аудиторної роботи не задовольняються [2].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що проблеми виховання культури міжособистісних відносин студентів доволі широко відображено в низці досліджень вітчизняних і зарубіжних учених. Значний внесок у розроблення теоретико-методичних засад створення та функціонування педагогічних навчально-виховних систем, основ позааудиторної виховної роботи здійснили А. Алексюк, Г. Андрєєва, Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, С. Вітвицька, Н. Волкова, О. Коберник, Г. Пустовіт. У дослідженнях В. Базилевича, І. Беха, Л. Вікторової, К. Галацин, І. Дзевульської, В. Кузя, І. Соколової, В. Шаркунової та інших учених проаналізовано особливості системного підходу до організації позааудиторного виховного процесу.

Нові підходи до виконання завдань підвищення культури спілкування молоді представлено в роботах І. Беха, С. Бондаревської, В. Радула та ін.; сутність міжособистісних відносин розглянуто в широкому контексті філософських, психологічних, педагогічних наук у роботах Л. Гозмана, М. Кагана, Я. Коломинського, В. Кушнірюк, А. Макаренка, В. Мясичева, М. Обозова та ін.; особливості формування культури міжособистісної взаємодії учнів у позанавчальній діяльності розкрито в наукових доробках Ю. Кана. Над проблемами підготовки вчителя початкової школи працювали В. Бондар, Н. Бібік, М. Вашуленко, О. Комар, О. Кучай, Н. Кичук, О. Савченко та ін. Однак поза увагою вчених залишилося питання визначення методів ефективного формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи в позааудиторній роботі.

Мета статі – проаналізувати інтерактивні методи ефективного формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи в позааудиторній роботі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Позааудиторна робота – вагомий чинник виховання готовності студентів до професійної діяльності та формування в них одного зі складників їх загальної культури – культури міжособистісної взаємодії. Вона має власну специфіку й логіку, властиві їй елементи, функції, принципи, зміст, форми, методи, критерії оцінювання результатів діяльності, оскільки є додатковим джерелом часу в системі навчально-виховного процесу університету. Зміст позааудиторної роботи зумовлений специфікою професійної підготовки майбутнього фахівця та передбачає оволодіння не лише спеціальними знаннями й уміннями з дисциплін професійного спрямування, а й сукупністю професійних компетенцій, особистісних якостей [2].

Формування культури міжособистісної взаємодії студентів у позааудиторній роботі – безперервний процес, спрямований на виховання трьох основних складників: світоглядної культури, оскільки система світоглядних знань набувається під час вивчення філософських і соціально-гуманітарних дисциплін; моральної культури – формування і закріплення основ загальнолюдської моралі, шанобливого ставлення до праці й навчання, стійкість, мужність, чесність та безкомпромісність, висока вимогливість до себе; виховання дисциплінованості й відповідальності – відображення у власній поведінці засвоєних знань і принципів моральної культури [5, с. 105–106].

Зі зміною освітньої парадигми у вищій школі цілком закономірним є формування окреслених вище складників за допомогою використання інтерактивних методів, зорієнтованих на особистісний розвиток і саморозвиток кожного учасника навчально-виховного процесу: викладача і студента. Варто відзначити, що термін *інтерактивний* – означає здатний до взаємодії, діалогу, «взаємодіючий» [10]. О. Пометун інтеракцію трактує як здатність взаємодіяти або перебувати в режимі бесіди, діалогу із чимось (наприклад, комп'ютером) або кимось (людиною); навчання в дії [9, с. 17].

На сьогодні педагогічна наука напружувала велику кількість інтерактивних методів як складників інтерактивних технологій. О. Пометун та Л. Пироженко пропонують таку класифікацію інтерактивних технологій [9, с. 33] (див. рис. 1).

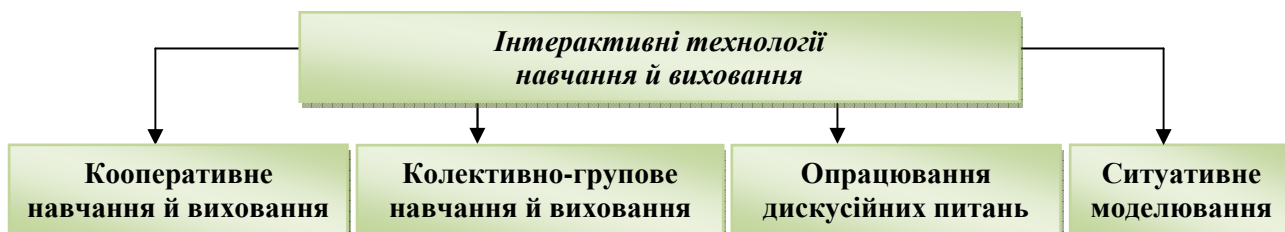

Рис. 1. Класифікація інтерактивних технологій навчання й виховання

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу констатувати, що визначальною ознакою сутності інтерактивних методів – взаємодія як безпосередня міжособистісна комунікація, особливою якою є здатність людини інтерпретувати ситуацію, конструювати власні дії. Взаємодія – процес спільної діяльності викладача й студентів, який передбачає взаємні зміни їх поведінки, діяльності, стосунків, настанов та виявляється у вигляді співробітництва: досягнення обома сторонами взаємної згоди й солідарності в розумінні цілей спільної діяльності та шляхів її досягнення.

О. Пометун виділяє основні атрибути педагогічної взаємодії: 1) присутність учасників у єдиному часі та просторі, що створює можливість особистого контакту; 2) наявність спільної мети, очікуваного результату діяльності, який відповідає інтересам усіх і сприяє реалізації потреб кожного; 3) планування, контроль, корекція і координація дій; 4) розподіл єдиного процесу співпраці, спільної діяльності між учасниками; 5) виникнення міжособистісних відносин [9, с. 37–38].

Ю. Арутюнов в основу класифікації інтерактивних методів покладає наявність моделей діяльності й наявність ролей (див. рис. 2).

Організація інтерактивного навчання і виховання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання питань на підставі аналізу обставин та ситуацій, а це, своєю чергою, сприятиме підвищенню культури міжособистісної взаємодії студентської молоді.

Неімітаційні методи	Імітаційні методи	
	неігрові	ігрові
Проблемне навчання	Аналіз конкретних ситуацій	Ділова гра
Практичне заняття	Імітаційні вправи	Ігрове проектування
Семінар	Дія за інструкцією	Розігрування ролей
Дискусія		
Проблемна лекція		
Конференція		

Рис. 2. Класифікація інтерактивних методів навчання (за Ю. Арутюновим)

Як зазначають Ю. Грабовський, О. Скалій та Т. Скалій, «існує дві важливі комунікативні навички, володіння якими має принципове значення у ефективній взаємодії – це «Я висловлення» і активне слухання» [3, с. 254–257]. Ефективними у формуванні таких навичок є дискусії (від латин. *discussio* – розгляд) як широке публічне обговорення якогось спірного питання використовувалися нами для підвищення інтенсивності й ефективності процесу формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх класоводів [10]. Дискусії готувались особливо ретельно: розподілялись ролі, обмірковувались позиції й аргументи на їх захист. Головним було налаштування студентів на співпрацю, а не на те, хто кого «переможе» за допомогою більш вдалих аргументів.

Дієвим методом стала і прес-конференція, яку використовувалися за наявності необхідного часу для отримання цільових, серйозних відповідей на запитання (викладач запрошував невелику групу студентів для представлення своїх думок перед студентами). Як варіант проведення неформальної прес-конференції викладач міг запропонувати учасникам поставити запитання тим, хто перебуває в аудиторії. Зазначимо, що для залучення більшої кількості учасників до занять потрібно змінювати та перерозподіляти ролі між ними. Прес-конференції відбувались у різних формах: «викладач – група», «міні-група – група», «студент – група», тобто на запитання групи відповідали або викладач, або кілька студентів (т. зв. міні-група), або ж один зі студентів. Тематику прес-конференцій визначав викладач з урахуванням програмних вимог і побажань студентів. Це були, зокрема, такі теми: «Комунікативні бар'єри: шляхи їх подолання», «Острів найдорожчого», «Спілкування у школі», «Основні правила ефективного спілкування», «Список якостей важливих для ефективного спілкування», «Що заважає людям спілкуватися ввічливо?», «Дерево моїх інтересів та здібностей» та ін.

Виробленню навичок практичного розв'язання ситуацій взаємин у сферах «викладач – студент», «студент – студент» сприяв метод аналізу конкретних педагогічних ситуацій. На думку Л. Лузіної, «педагогічні ситуації – це поєднання умов, які забезпечують успіх; а сам успіх – результат подібної ситуації» [6]. Метод аналізу ситуацій стимулює пошук різних варіантів рішень, формує комунікативні вміння, сприяє розвитку нестандартного мислення, створює можливість прогнозованості майбутніх ситуацій професійної діяльності [8]. Тому для розв'язання обиралися ситуації, які можуть виникати в професійній діяльності майбутніх учителів початкової школи, та ситуації, що дублюють реальні взаємини студентів у виховному процесі. Їх відтворювали в аудиторних умовах, а майбутні вчителі початкової школи пропонували шляхи їх розв'язання.

У контексті формування культури міжособистісної взаємодії студентів підтвердив свою педагогічну доцільність і метод «Я сам», який розробив О. Столяренко [11]. Варіант «Я сам – поведінка» ґрунтується на особливій методичній розробці, утіленій у «Пам'ятці» (її видавали у вигляді книжечки кожному), і містить три частини: рекомендації з організації роботи, методичні рекомендації, лист самоконтролю. Серцевина її – методичні рекомендації. Ось приклад розділу одного з варіантів «Книжки-пам'ятки» для підвищення своєї морально-психологічної культури міжособистісної взаємодії: домагайтеся психологічного контакту, будуйте взаємодію спокійно, планомірно, домагайтеся взаємоповаги, адже «ніщо не коштує так дешево і не цінується так дорого, як ввічливість»; будьте уважними до інших, культурно розпочинайте взаємодію, доброзичливо; ввічливою поведінкою покажіть приклад і налагоджуйте спокійну та ділову атмосферу взаємодії; виявляйте повагу до іншого учасника взаємодії та ін.

Методика використання «Книжки-пам'ятки» полягала в тому, що майбутнім учителям початкової школи роз'яснювали мету та завдання, докладно коментували правила ефективної взаємодії,

вказували на потреба керуватися ними під час спілкування з дітьми, колегами, а наприкінці дня студенти аналізувати свою поведінку. Наприкінці тижня студенти узагальнювали результати своєї роботи й оцінювали її за допомогою листа самоконтролю [7].

У процесі формування культури міжособистісної взаємодії цікавим та ефективним виявився кейс-метод. Це метод аналізу ситуацій, сутність якого полягає в осмисленні студентами реальної професійної ситуації; її опис водночас відображає проблему організації навчально-виховного процесу в початковій школі, а також актуалізує комплекс знань, які потрібно засвоїти під час розв'язання цієї проблеми.

Кейс-метод розглядали як складну систему, яка містить інші методи: (побудова моделі ситуації), системний аналіз (системне представлення й аналіз ситуації), проблемний метод (представлення проблеми, яка покладена в основу ситуації), уявний експеримент (засіб отримання знання про ситуацію через її уявлене перетворення), методи опису (створення опису ситуації), ігрові методи (рольові ігри), мозковий штурм (генерування ідей щодо ситуації), дискусія (обмін думками з проблеми та методів її розв'язання).

Організація позааудиторної роботи за допомогою гри не була альтернативною щодо інших методів, зокрема й зазначених вище. Найважливішим позитивом при застосуванні гри є те, що в її учасників формувались індивідуальна відповідальність, ініціатива, самостійність, відповідальність за роботу всієї команди.

У процесі формування культури міжособистісної взаємодії ми використовували такі види ігрових занять: ігри-вправи, зміст яких передбачав виконання певної фахової діяльності з визначеним порядком дій; група складається від 2 до 6–8 осіб; гра триває 10–20 хв; приклад: «Як я готую виступ на батьківські збори...»; ігри-імітації, які ґрунтуються на розгляді короткого фрагменту чи повного набору конкретної діяльності й сприяють формуванню комунікативних умінь та навичок; приклад: «Я готуюсь до діалогу на засідання методичного об'єднання»; ділові ігри, які містили елементи імпровізації в діях студентів; тематика зазвичай скеровувалась на розв'язання ситуацій саме методом згурпованої командної роботи.

Доцільним став і педагогічний тренінг «Виховання культури міжособистісної взаємодії та навичок компетентного спілкування», який був спрямований на виховання та розвиток культури міжособистісної взаємодії і навичок компетентного спілкування молоді. Під час тренінгу ставили за мету сформуванню в майбутніх вчителів початкової школи умінь і навичок побудови та підтримки міжособистісної взаємодії. Тренінг ґрунтувався на соціально схвалюваних нормах і правилах поведінки та був спрямований також на:

- підвищення рівня комунікативної компетентності молоді, розвитку її комунікативних здібностей;
- формування умінь і навичок групової взаємодії, інтеграцію групи та гармонізацію міжособистісних стосунків студентів;
- розвитку навичок міжособистісного сприйняття, емпатії та спостережливості;
- усвідомлення і зняття внутрішніх бар'єрів, що заважають ефективній комунікації;
- розвитку здатності прогнозувати поведінку іншої людини;
- формуванню комунікативних навичок і навичок толерантного ставлення до інших;
- відпрацювання навичок установлення міжособистісних контактів;
- розширення можливостей використання навичок невербальної комунікації та оволодінню навичками ефективного слухання.

Вагому роль також відводили методам, спрямованим на досягнення розуміння і гармонії в стосунках із людьми (О. Дубасенюк): «рольової гармонізації» (прогривання певної гармонійної ролі (ролей, які доповнюють одна одну в майбутній професійній діяльності) класовода; уявлення майбутніх учителів початкової школи про рольову гармонізацію формуються за допомогою аналітичного розбору їх реальної поведінки та поведінки учасників аналізованих виробничих ситуацій (за допомогою цього методу формувалися цінності взаємодії з іншими людьми в процесі професійної діяльності: взаємопідтримка, відповідальність, повага, взаємодопомога тощо)); «золоті середини» (т. зв. «метод довірливої комунікації», який ґрунтується на пошуку й утриманні образу розуміння іншої людини. Образ розуміння (золота середина) складається зі знання, довіри, співчуття, що виявляється стосовно інших партнерів взаємодії); «змінюючої тактики» (ураховує індивідуальні комунікативні особливості учасників взаємодії, визначає їх пріоритети тощо) [4].

У процесі формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи ефективним став і метод «Прес», який сприяв закріпленню в студентів уміння конкретно й чітко формулювати аргументи, висловлювати думки з дискусійного питання у виразній і стильній формі, переконуючи інших («Я вважаю, що ...», «Тому, що ...», «Наприклад ...», «Таким чином ...»).

Ми вважаємо, що одним із функціональних призначень окреслених вище методів є те, що їх використання в процесі позааудиторної роботи сприяє формуванню умінь самопрезентації особистості, що й спонукає студентів шукати різні способи для вираження власних суджень, міркувань та обстоювати особисту думку та переконання.

У процесі реалізації інтерактивних методів, як складових інтерактивних технологій, важливим було знаходження педагогом доцільних шляхів формування культури міжособистісної взаємодії, а саме попередження конфліктів, установлення гармонійних стосунків між учасниками взаємодії. При цьому важливим було врахування потреб, інтересів студентів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання інтерактивних методів сприяло формуванню в майбутніх учителів початкової школи навичок і вмінь створенню атмосфери співробітництва, взаємодії; демократичності й толерантності в спілкуванні між собою та іншими людьми; критичного мислення, прийняття й аналізу рішень та ін.

Під час проведеного дослідження ми дійшли висновків, що інтерактивна взаємодія потребує певної зміни в організації роботи академічної групи, а також значної кількості часу для підготовки і студентів, і викладачів; використання інтерактивного навчання не самоціль, а засіб для досягнення такої психологічної атмосфери в академічній групі, яка найкраще сприяє співробітництву, порозумінню і доброзичливості, надає можливість ефективно реалізувати принципи особистісно-орієнтованого навчання.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Окремого вивчення потребують інтерактивні технології формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи в процесі науково-дослідної роботи.

Джерела та література

1. Арутюнов Ю. С. Деловая игра «Мозговая атака» : метод. пособие / Ю. С. Арутюнов, В. Г. Дера, В. П. Слободян. – М. : ИПКИР, 1990. – 25 с.
2. Бартків О. С. Позааудиторна робота як чинник виховання особистості студента О. С. Бартків // Педагогіка та психологія: актуальні наукові проблеми та шляхи вирішення : зб. тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів : [б. в.], 2013. – С. 128–131.
3. Грабовський Ю. А. Спортивний туризм : навч. посіб. / Ю. А. Грабовський, О. В. Скалій, Т. В. Скалій. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ, 2007. – 302 с.
4. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 49.
5. Кан Ю. Б. Міжособистісна взаємодія – важливий фактор формування взаємин у дитячо-юнацькому туризмі (історико-соціальний аспект міжособистісної взаємодії) / Ю. Б. Кан // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. : Пед. науки. – 2008. – Вип. 124. – С. 114–118.
6. Лузина Л. Воспитание как событие / Л. Лузина // Воспитание школьников. – 2004. – № 9. – С. 4–6.
7. Мохнар Л. І. Культура міжособистісної взаємодії курсантів як психолого-педагогічна проблема / Л. І. Мохнар // Вісн. нац. ун-ту оборони України : зб. наук. пр. – Вип. 1 (32). – К. : НУОУ, 2013. – С. 110–115.
8. Мирончук Н. М. Формування культури міжособистісних взаємин старших підлітків у позаурочній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Мирончук Наталія Миколаївна. – Житомир, 2007. – 183 с.
9. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика / О. Пометун., Л. Пироженко. – К. : [б. в.], 2002. – 136 с.
10. Словник іншомовних слів / уклад. С. Морозов, Л. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – 775 с.
11. Столяренко А. М. Экстремальная психопедагогика : учеб. пособие для вузов / А. М. Столяренко. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 607 с.

Яструб Оксана. Інтерактивні методи формування культури межличностного взаимодействия в будующих учителей начальной школы во внеаудиторной работе. В статье анализируется актуальная

проблема профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы – использование интерактивных методов в процессе формирования их культуры межличностного взаимодействия во внеаудиторной работе. Цель статьи заключается в обосновании интерактивных методов эффективного формирования культуры межличностного взаимодействия будущих учителей начальной школы во внеаудиторной работе. Отмечено, что интерактивный метод выступает составной интерактивной технологии. В процессе формирования культуры межличностного взаимодействия студентов действенными оказались следующие интерактивные методы: дискуссии, пресс-конференции, метод анализа конкретных педагогических ситуаций, метод «Я сам», кейс-метод, тренинг, метод «золотой середины», «сменной тактики», метод «Пресс».

Ключевые слова: интерактивные методы, кейс-метод, культура межличностного взаимодействия, внеаудиторная работа, тренинг, формирование культуры межличностного взаимодействия будущих учителей начальной школы.

Yastrub Oksana. Interactive Methods of Creating a Culture of Interpersonal Interaction in the Work of Future Primary School Teachers in the Aspect of Extracurricular Activities. In this article the actual problem of training of primary school teachers is analyzed – the usage of interactive methods in creating the culture of interpersonal interaction in extracurricular activities. The purpose of the article is the justification of interactive methods of creating a culture of effective interpersonal interaction in extracurricular activities. It is noted that the interactive method serves as a part of interactive technology. In the process of creating a culture of effective interpersonal interaction of students, the following interactive methods proved themselves: discussions, press conferences, the method of analysis of specific teaching situations, the “On my own” method, case method, training, method “middle ground”, “changing tactics”, method “Press”.

Key words: interactive methods, case method, the culture of interpersonal interaction, extracurricular activity, training, a culture of interpersonal interaction for future primary school teachers.

Стаття надійшла до редколегії
29.01.2015 р.